

EFIGIA LUI ASKLEPIOS/ESCULAP PE MONEDE ȘI MEDALII, DE-A LUNGUL TIMPULUI

Octavian Buda*

Cuvinte cheie: *Monede antice, medalii, medicină, Asklepios/Esculap.*

Keywords: *Ancient coins, medals, medicine, Asklepios/Esculapius.*

Rezumat: *Moneda, invenție a grecilor antici din Lydia și Asia Mică din secolul VII. a.Chr., a apărut inițial ca piesă cu valoare intrinsecă destinată schimburilor comerciale. Primele monede emise în acest scop aveau gravate doar simboluri, semne distinctive ale unor cetăți sau regate, implicate în comerțul respectiv. Ulterior, pe monede au început să apară și efigiile unor zei protectori, precum Zeus, Atena, Apollo, Helios, Dionysos, Heracles sau Asklepios/Esculap și apoi inscripții și efigii ale bazileilor, regilor și guvernatorilor care se considerau reprezentanți divini ai zeilor menționați mai înainte. Evoluția emisiunilor monetare s-a concentrat și asupra unor teme legate de medicină precum zugrăvirea lui Asklepios/Esculap, sau „Salus”- Hygeia care apare pe monedele romane. Efigia lui Asklepios/Esculap, se va constitui apoi într-un reper constant în medalistică, până în zilele noastre.*

Abstract: *The coin, an invention of the ancient Greeks of Lydia and Asia Minor in the 7th century BC, originally appeared as an intrinsic value piece designed for trade. The first coins issued for this purpose were engraved with symbols, representing distinctive effigies of cities or kingdoms involved in trade. Subsequently, effigies of protective gods such as Zeus, Athens, Apollo, Helios, Dionysus, Heracles or Asklepios / Esculap began to appear on these coins, and then inscriptions and effigies of leaders, kings and regents who considered themselves divine representatives of the gods listed above. The monetary evolution also focused on topics related to medicine such as the depicting of Asklepios/Esculap, or “Salus” - Hygeia, meaning health and appearing on Roman coins. The effigy of Asklepios/Esculap will then be a constant medallic landmark to this day.*

În acord cu Theogonia (genealogia zeilor) pe care poetul Hesiod și discipolii săi au compus-o în sec. IX-VIII a.Chr., la greci a existat în primul rând o medicină mitică. Ei au preluat o serie de practici terapeutice, atât empirice cât și mistico-mitologice, de la orientali și de la alte popoare mediteraneene (babilonieni, egipteni, fenicieni și chiar indieni).

Un zeu vindecător prin excelență este Apollo – zeul soarelui. Observându-se că o plagă expusă la soare se vindecă mai repede, grecii vechi au tras concluzia că

* Catedra de istorie a medicinei, Universitatea de Medicină și Farmacie Carol Davila București.

vindecarea se datorează intervenției sale. Apollo era supranumit și Apollo Prophylax (salvatorul sănătății, purificatorul) sau Apollo Iatros. Cultul lui Apollo ca zeu vindecător era răspândit nu numai la ionienii din Milet, dar și la colonii greci de pe meleagurile dobrogene (Tomis, Histria). Și alți zei sau semizeii din familia lui Apollo se ocupau cu medicina¹.

Fig. 1. *Apollonia Pontica. Apollo Iatros. Secolul II. a.Chr. Tetradrahmă (AR, 16.70 g, 11h). Ref.: Topalov, Apollonia 98.*

Av. Capul laureat al lui Apollo spre dreapta.

Rv. Apollo stând pe un postament mic, cu fața spre stânga, ținând în mâna dreaptă o ramură de dafin (Laurus nobilis) pe care stă o pasăre. În mâna stângă ține un arc cu două săgeți. Legenda pe verticală: IATPOY în stânga, ΑΠΟΛΛΩΝΟΣ în dreapta, ΑΘΗ jos.

Aspecte mitologice

Astfel, centaurul Kiron era un fiu al lui Cronos, dar numai „frate pe jumătate” cu Zeus, cu mame diferite. Pindar, un reper fundamental al poeziei antice grecești (521–441 a.Chr.), relatează că centaurul Kiron avea pe muntele Pelion o adevărată școală de medicină. Centaurul a fost însă și profesorul lui Asklepios, fiul lui Apollo, cel mai cunoscut medic al antichității grecești (devenit Esculap la romani).

Asklepios (gr. Ασκληπιός, Asklēpiós, lat. Aesculapius; Paean, vindecătorul) s-a născut din legătura lui Apollo cu o muritoare (Coronis); mai târziu a fost dus de Apollo pe muntele Pelion și încredințat centaurului Kiron. Centaurul l-a învățat botanica și medicina. Asklepios s-a căsătorit la rândul-i cu o muritoare, Epione (alinătoarea durerii), cu care a avut trei fii și cinci fiice. Băieții s-au numit: Machaon (patronul chirurgiei), Podalir (patronul dieteticii și al medicinei interne) și Telesphor (ocrotitorul convalescenței, al progresului vindecării). Fetele erau: Hygeia (patroana igienei, a curățeniei), Panakeea (cunoscătoarea leacurilor), Iaso (patroana convalescenței), Aceso (patroana vindecării) și Aglaea/Aglaiia (patroana sănătății și a stării de bine). Asklepios este asociat cu zeul Roman/Etrusc Vediovis și cu egipteanul Imhotep.

În cinstea lui Asklepios, vechii greci au ridicat peste 300 de temple (Cos, Atena, Pergam, Epidaur ș.a.) unde veneau bolnavii. Asklepionul de la Epidaur este cel

¹ Iftimovici 2008, p. 50.

mai cunoscut. Bolnavii urmau sfaturile asklepiazilor – preoții medici ai vremii, probabil prin ceea ce numim azi somno- și psihoterapie². La Epidaur ca și la Pergam efigia lui Asklepios pe monede devine preponderentă³. Asklepios apare ținând un toiag pe care se află încolăcit un șarpe.

Fig. 2. Pergam. *Asklepios Sotiros*. A doua jumătate a sec. II a.Chr. (AE, 16.76 mm, 3.38 g, 11 h).

Av. Capul laureat al lui Asklepios în dreapta.

Rv. Legenda ΑΣ-ΚΛΗΠΙ[ΙΟΣ] / [Σ]ΩΤΗΡ[ΟΣ], pe verticală, în dreapta și stânga toiagului încolăcit de un singur șarpe al lui Asklepios. Ref.: SNG France 1828-48; SNG von Aulock 137; SNG Copenhagen 370-6.

Permanența templului asklepiadic de la Pergam și, în consecință, atestarea acestuia ca unul din locurile terapeutice cele mai importante din antichitatea clasică se poate urmări în timp până în epoca romană, așa cum este exemplul următor din vremea lui Octavian Augustus:

Fig. 3. Pergam. *Augustus*, 27 î.Hr - 14 d.Hr. Hemiassarion (AE, 20 mm, 5.29 g, 12 h).

Ref.: RPC I 2362. Homonoia cu Sardis, Kephalion, grammateus.

Av. ΠΕΡΓΑΜΗΝΩΝ ΚΑΙ ΣΑΡΔΙΑΝΩΝ. Demosul (poporul) Pergamului, în dreapta, încoronând Demosul din Sardes, în stânga.

² Wickkiser 2008, p. 106.

³ Penn 1994, p. 35-36.

Rv. *CEBACTON / KE-ΦA/AI-ΩN / ΓPA-MMA/TEY-ΩN*. Templu cu două coloane, cu statuia lui Augustus în locul lui Esculap.

Cel mai răspândit model cu Asklepios/Esculap este acela cu efigia împăratului pe avers și cu Asklepios pe revers, reprezentat ca un bătrân cu un toiag cu un șarpe încolăcit, imagine menită să sublinieze sănătatea împăratului și faptul că semizeul medicinei veghează asupra lui:

Fig. 4. *Paphlogonia. Germanicopolis. Septimius Severus, 193-211. Tetrassarion (orichalcum, 28 mm, 15.84 g, 6 h). Ref.: BMC -; Lanz 163 (2016), 361; RG -; SNG Paris -; SNG von Aulock -.*

Av. *ΑΥΤ•Κ•Α•ΣΕΠ•ΣΕΟΥΗΡΟC*. Bustul laureat și cuirasat al lui Septimius Severus, văzut din profil, spate.

Rv. *ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΠΟΛΕΩC* Asklepios în poziție frontală, cu capul spre stânga, sprijinindu-se pe toiagul cu șarpele încolăcit în jurul lui.

Asklepios este înfățișat și alături de Hygeia, cea care patronează igiena:

Fig. 5. *Capadocia. Tyana. Caracalla, 198-217. Tetrassarion (AE, 30 mm, 14.77 g, 12 h), RY 16 = 212/3. Ref.: BMC -; SNG Copenhagen -; SNG von Aulock 6547.*

Av. *ΜΑΥΡ ΑΝΤΩΝΙΝΟC*. Capul laureat al lui Caracalla spre dreapta.

Rv. *ΑΝΤ ΚΟΛΩΝΙ ΤΥΑΝΩΝ / ΕΤ ΙC*. Hygeia, în stânga, cu fața la Asklepios. Acesta sprijinindu-se pe toiagul cu șarpele încolăcit în jurul lui, o privește din dreapta pe Hygeia.

Hygeia, zeița igienei și curățeniei în mitologia greacă este reprezentată adesea cu un șarpe (șarpele lui Asklepios) încolăcit în jurul corpului și ținând în mână o cupă din care bea șarpele. Cupa Hygeiei cu șarpele încolăcit a devenit simbolul farmaciilor și produselor farmaceutice. De asemenea, există și monede doar cu reprezentarea Hygeiei, după cum urmează:

Fig. 6. Elagabalus (218-222). Marcianopolis. AE (25 mm, 9.30 g, 6h). Ref.: Varbanov 1438.

Av. Cap laureat spre dreapta.

Rv. Hygeia cu capul spre dreapta stând cu un șarpe în brațe pe care îl hrănește dintr-o cupă (pateră).

În mitologia romană, Salus, zeiță protectoare și personificare a sănătății și prosperității, este adesea identificată cu Hygeia, din mitologia greacă:

Fig. 7. Marcus Aurelius. 161-180 p. Chr. AR, denarius (19mm, 3.37 g, 6h). Roma, anul 177. Ref.: RIC III 373; MIR 18, 366-4/30; RSC 944.

Av. Cap laureat spre dreapta

Rv. Salus în picioare spre stânga, ținând un sceptru și hrănind din pateră un șarpe încolăcit care iese din altar.

Efigia lui Asklepios/Esculap, va deveni un reper constant în medalistică, până în zilele noastre. Tematicile medicale sunt adesea asociate cu aceste motive mitologice, fie în contextul omagierii unei personalități sau instituții, societăți medicale din istoria medicinei, fie în scop utilitar - precum variolizările din secolul XVIII sau

vaccinările ulterioare, fie cu ocazia organizării unor congrese medicale. Sau în cazul însănătoșirii unor monarhi din epoca modernă. Iată doar câteva exemple, cu imagini reprezentând adesea alegorii intricate și complexe:

Medalie omagială:

Fig. 8. Medalie bronz (diametru - 47,5 mm, cca.), 1835, gravor Brandt, în onoarea lui

Johann Arnold Josef Büttner. Ref.: Lehnert 62, Brettauer 187.

Av. Cap spre stânga și text care atestă aniversarea de 50 de ani în calitate de medic militar prusac. Legendă circulară I. AR. IOS. BUETTNER EQ. INTERSVPREMOS MED. MILIT. PRAEFECTOS SECVNDVS / MEDICI CASTRENSES BORVSS. D. Rv. Alegorie cu Esculap șezând lângă statuia Diane din Efes. Jos, lângă toiag, un coif spartan și un scut cu o acvilă și o cruce. Legenda circulară IN MEMORIAM SOLLEMN. X LVSTR. OFF. EXACT. În exergă D.XV.OCTOB./MDCCCXXXV

Medalie utilitară, vaccinare:

Fig. 9. Medalie bronz (diam. 40 mm, 36.32 g). Franța: Premier Empire. 1804. Ref.: Tourneur 49/311 (AG), Willmann 20/319, Julius 84/1343, Bramsen 1465, Ess. 1519, Călian, Jude 47.

Av. Bust **Napoleon I** laureat, spre dreapta și legenda circulară **NAPOLEON - EMP. ET ROI.**

Rv. Esculap drapat cu bastonul și șarpele încolăcit în mâna dreaptă, luând sub protecția sa pe Vénus de Médicis al cărei braț stâng este bandajat după vaccinare. La stânga este gravată o vacă, simbol al vaccinării (lat. vaccina), la dreapta: o lanțetă și un tub de vaccinare. Semnături: ANDRIEU F. și DENON DIR.; jos, în exergă: LA VACCINE/MDCCCIV.

Medalie atribuită ca premiu:

Fig. 10. Franța. Medalie din argint, 1935 (ștanțat cu cornul abundenței). 52,2 mm, 61,11 g. Premiu al Academiei Franceze de Chirurgie, oferit lui **Georges Bachy**. Ref.: Heidrun Höhn. 7/8-9 Feb. 2017. 141.

Av. Alegorie cu „bunicul” Apollo, ținând în mâna dreaptă o liră și întors cu capul spre dreapta, înspre „nepoata sa” Hygeia, descrisă ca SALUTARIS, și rezemându-se pe toiagul lui Asklepios cu șarpele încolăcit în jurul lui. Pe fundal în dreapta, într-un hemiciclu, apare un schelet așezat pe un pat, simbol „Memento Mori”, iar la picioarele lui Apollo, în stânga lui, un teanc de cărți, simbol al erudiției. Cei doi au în spate un palmier pe care este dispus un blazon. În exergă: PRAEM. IN ACAD. REG. CHIR PARIS FUND./MDCCXXXI.

Rv. Cele trei instituții care patronează acordarea premiului, cu anul fondării lor. Gravate numele recipendarului și dictonul: „Adevăr în știință - Morală în artă”.

Medalii ale unor congrese medicale:

Fig. 11. Marea Britanie. Regina **Victoria** (1837-1901). Medalie bronz (diam. 77 mm). 1881.

Gravor L.C. (Leonard Charles) Wyon, cu ocazia Congresului Internațional de Medicină de la Londra. Ref.: Eimer 1683, BHM 3110. Slg. Brettauer 2393.
 Av. Bustul încoronat al reginei spre stânga. Legenda circulară VICTORIA QUEEN OF GREAT BRITAIN AND IRELAND: EMPRESS OF INDIA.
 Rv. Alegorie cu Asklepios drapat care protejează globul terestru. La picioarele lui, bolnavii îi cer ajutorul și vindecarea. Pe fundal, cu detalii fine, profilul morții atotprezente. În legendă circulară apar numele președintelui congresului, James Paget și al secretarului științific, William Mac Cormac. Sus, în legendă circulară INTERNATIONAL MEDICAL CONGRESS, LONDON și jos JAMES PAGET, PRES. WILLIAM MAC CORMAC HON.SEC.GEN/1881.

Fig. 12. România. Medalie de bronz (diam. 50 mm). 1932. Al IX-lea Congres Internațional de Istoria Medicinii. Ref. CNA 15 - 1940⁴; Buzdugan et Niculiță 270; Ievreinov et al 2256; Pațilea 366.

Av. Asklepios, în dreapta și Hygeia în stânga (sau un discipol), stând în cadrul porții unui templu. Legendă circulară AL IX-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE ISTORIA MEDICINEI. În exergă BUCUREȘTI, ROMÂNIA, 10-18 SEPT. 1932.
 Semnătură: S.T.

Rv. Alegorie cu Danubius. Asklepios și Hygeia aflați pe o corabie cu vâsle. Pe fundal, farul din Constanța în dreapta, iar în stânga podul lui Apolodor din Damasc de la Drobeta-Turnu Severin.

O asociere prezentă pe medaliile moderne este aceea dintre Asklepios sau Hygeia și Hippocrate, cel mai cunoscut medic al antichității grecești. Hippocrate, fiul medicului asklepiad Heraclides, s-a născut în insula Cos în 460 a.Chr. Nu se cunoaște data morții. După unii ar fi trăit 80 de ani, după alții chiar 109 ani. A învățat medicina cu tatăl său și cu alți maeștri din Cos, apoi a rătăcit prin cetățile grecești și negrecești, practicând arta leucirii. Biografia îi atribuie lui Hippocrate o perioadă de activitate în insula Cos (în tinerețe) și o perioadă tessaliană (maturitate-bătrânețe). Oricum, Hippocrate a fost prezent și în Peloponez (la Epidaur), în diferite colonii grecești din insule și în Asia Mică (Rhodos, Samos, Cnidos ș.a.). Unii biografi îl poartă și prin

⁴ Număr de înregistrare din Colecția numismatică și arheologică. București.

Sicilia, Egipt, ba chiar și prin Bulgaria actuală. Este greu de spus dacă a efectuat cu adevărat aceste călătorii⁵.

Fig. 13. Croația. Medalie de bronz (diam. 51 mm, 58,4 g). 1938. Al XI-lea Congres Internațional de Istoria Medicinii. Gravor Ivo Kerdic (IK). Ref.: Freeman 740, Waller 714.

Av. Bustul stilizat al lui Hippocrate spre stânga. Legendă circulară HISTORIA MAGISTRA VITAE / IIIIOKPATHΣ.

Rv. Hygeia tronând spre stânga, cu bustul gol, ținând în mâna dreaptă inscripția ZAGREB 1938 și în mâna stângă pateră din care hrănește un șarpe. Blazonul orașului Zagreb (Agram). Text circular în limba croată cu denumirea congresului XI KONGRES ZA HISTORIJU MEDICINE

Două exemple de medalii aniversare instituționale axate pe omagierea unei personalități medicale:

Fig. 14. România. Medalie de bronz patinat (diam. 80 mm). 1928. Centenarul nașterii lui **Carol Davila**. Gravor André Lavrillier. Ref. A 402/1045⁶, 1062; Buzdugan et Niculiță 89; Ievreinov et al 2126; Morărescu 37; Pațilea 426.

⁵ Iftimovici 2008, p. 56.

⁶ Număr de înregistrare din fondurile Muzeului Național de Istorie a României.

Av. Bustul generalului Davila, în profil spre stânga, în uniformă cu decorații. Legendă circulară: GENERALVL DOCTOR CAROL DAVILA. Semnătura cu majuscule a gravorului în dreapta.

Rv. Alegorie cu Hygeia având coroană de lauri pe capul spre dreapta. În mâna dreaptă ține toiagul lui Asklepios iar cu mâna stângă își apropie un bolnav. Sus circular: 1928 · CENTENARVL DAVILA · 1928. Pe fundal, o perspectivă cu ctitoriile doctorului, în stânga, edificiul Facultății de Medicină și pe 7 rânduri legenda MEDICINA FARMACIE CHIMIE SERVICIUL SANITAR MILITAR ȘI CIVIL. În dreapta, edificiul cu biserică al Azilului Elena Doamna și pe 6 rânduri inscripția ȘCOALA VETERINARA ORFELINATE ȘI AZILVL ELENA DOAMNA. Din nou, semnătura gravorului, în dreapta jos. În exergă: ȘTIINȚĂ ȘI VMANITATE 1870-1877.

Fig. 15. România. Medalie de bronz (diam. 60 mm). 1969. 40 de ani de la înființarea Societății Române de Istoria Medicinii. Gravor Haralambie Ionescu. Ref. Buzdugan et Niculiță 285, Ievreinov et al 2914.

Av. Bust **Victor Gomoiu**, spre stânga. Legendă circulară DOCTOR VICTOR GOMOIU 1882-1960 • FONDATORUL SOC. ROMÂNE DE ISTORIA MEDICINEI.

Rv. În stânga, Asklepios cu toiagul cu șarpe încolăcit în mâna stângă și cu mâna dreaptă ținându-și toga; în dreapta, pe 8 rânduri, legenda 40 DE ANI DE LA ÎNFIINȚAREA SOCIETĂȚII ROMÂNE DE ISTORIA MEDICINEI 1929-1969.

Ramură de laur.

Bibliografie / Bibliography

Antal, Huszár 1979: J. Antal, L. Huszár, *Medicina in nummis - from the numismatic collection of the Semmelweis Museum for the history of medicine*, Budapest, 1979.

Bernhard 1926: O. Bernhard, *Griechische und Römische Münzen in ihren Beziehungen zur Geschichte der Medizin*, Zürich, 1926.

Bologa et alii 1971: V. L. Bologa, G. Brătescu, B. Duțescu, Șt. M. Milcu (editori), *Istoria medicinei românești*, București, 1972.

Brettauer 1937: J. Brettauer, *Medicina in nummis - Katalog der Sammlung Dr. Josef Brettauer*, Wien, 1937.

- Buzdugan, Niculiță 1971:** G. Buzdugan, G. Niculiță, *Medalii și plachete românești - Memoria metalului*. București, 1971.
- Călian, Jude 1995:** L. Călian, M. M. Jude, *Catalogul medaliilor napoleoniene. Napoleonic medals*, Cluj-Napoca, 1995.
- Freeman 1964:** S.E. Freeman, *Medals relating to medicine and allied sciences in the numismatic collection of the Johns Hopkins University*, Baltimore, 1964.
- Ievreinov et alii 1999:** A. Ievreinov, O. Iliescu, N. Curdov, M. Dițu, *Medalii privitoare la istoria românilor - Repertoriu cronologic 1551-1998*, București, 1999.
- Iftimovici 2008:** R. Iftimovici, *Istoria universală a medicinei și farmaciei*, București, 2008.
- Kisch 1948:** B. Kisch, *Collecting Medical Coins and Medals*, Ciba Symposia 9(10), January-February 1948, p. 794-806.
- La Guardia, Tibletti 1996:** R. La Guardia, T. Tibletti, *Le medaglie "Mediche" della collezione Luigi Bellini*, Milano, 1996.
- Morărescu 1991:** D. Morărescu, *Oameni de cultură români în arta medaliei - Dicționar*, București, 1991.
- Nilsson 2013:** H. Nilsson, *Erik Wallers samling av medicinhistoriska medaljer*, Studia numismatica Upsaliensia 8, Upsalla Universitet, Värnamo, 2013, p. 714.
- Pațilea 2014:** C. Pațilea, *Manualul colecționarului de medalii. O cronologie a medaliilor românești de la Voievodul Iancu de Hunedoara la Regele Mihai*, Piatra-Neamț, 2014.
- Penn 1994:** R. G. Penn, *Medicine on Ancient Greek and Roman Coins*, Londra, 1994.
- Rich 1948:** J. P. Rich, *Smallpox in Medals*, Ciba Symposia 9(10), January-February 1948, p. 818-822.
- Storer 1931:** H. R. Storer, *Medicina in nummis - a descriptive list of the coins, medals, jetons relating to medicine, surgery and the allied sciences*, Boston, 1931.
- Varbanov 2005:** I. Varbanov, *Greek Imperial Coins. Vol. 1: Dacia, Moesia Superior, Moesia Inferior & Vol. 2: Thrace (from Abdera to Pautalia)*, Burgas, 2005.
- Varbanov 2007:** I. Varbanov, *Greek Imperial Coins. Vol. 3: Thrace (from Perinthus to Trajanopolis), Chersonesos Thraciae, Insula Thraciae, Macedonia*, Burgas, 2007.
- Wickkiser 2008:** B. Wickkiser, *Asklepios, Medicine, and the Politics of Healing in Fifth-century Greece: Between Craft and Cult*, Baltimore, 2008.

LISTA ABREVIERILOR / ABBREVIATIONS

AM – Varna	Archaeological Museum, Varna, Bulgaria.
AOR	Arheologicheski Otkritia i Razkopki, Sofia.
Apulum	Apulum – Acta Musei Apulensis, Alba Iulia.
Argesis	Argesis, Studii și Comunicări – Seria Istorie, Pitești.
ArhMold (AM)	Arheologia Moldovei, Iași.
ARR	Arheoloski radovi i rasprave.
BDLLM	Bilhorod-Dnistrovskiy Local Lore Museum.
BMC Greek (Mysia)	W. Wroth, A Catalogue of the <i>Greek</i> Coins in the British Museum. Catalogue of the Greek coins of <i>Mysia</i> , London 1892.
BMC Greek (Thrace)	B. V. Head, A Catalogue of the <i>Greek</i> Coins in the British Museum. The Tauric Chersonese, Sarmatia, Dacia, Moesia, Thrace &c., London 1877.
BnF	Bibliothèque nationale de France.
BNJ	British Numismatic Journal, Trowbridge.
BMJT	Buletinul Muzeului Județean Teleorman. Seria Arheologie, Alexandria.
BSNR	Buletinul Societății Numismatice Române, București.
CA	Cercetări Arheologice, București.
CAN	Cronica Numismatică și Arheologică
CAB	Cercetări arheologice în București, București.
CCA	Cronica cercetărilor arheologice, cIMEC, București.
CCDJ	Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos, Călărași.
CH	Coin Hoards.
CN	Cercetări Numismatice, București.
CNA	Cronica Numismatică și Arheologică, București.
CNT	Corpus Nummorum Thracorum: www.corpus-nummorum.eu .
CSSSAI	Caietul seminarului special de științe auxiliare ale istoriei.
Dacia	Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, București.
Dacia NS	Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, Nouvelles Series, București.
DRH	Documenta Romaniae Historica.
GRIM	Godishnik na Regionalen istoricheski muzei Pazardzhik.
Pazardzhik	
GSAD	Glasnik srpskog arheoloshkog druzhestvo.
IAI	Izvestia na Arheologicheskia Institut, Sofia.
IBAI	Izvestia na Balgarskia Arheologicheski Institut, Sofia.
IGCH	M. Thompson, O. Morkholm, C. Kraay. An Inventory of Greek Coin Hoards. New York, 1973.
IMIB	Izvestia na muzeite v Iuzna Bulgaria.
IMSZB	Izvestia na muzeite v Severozapadna Bulgaria.
INIM	Izvestia na Natsionalnia Istorieski muzei.

IRRCHBulg	E. Paunov, I. Prokopov. Inventory of Roman Republican Coin Hoards and Coins from Bulgaria. Glaux, 15. Milano 2002.
IRIM Ruse	Izvestia na Regionalen istoricheski muzei Ruse.
Istros	Istros, Brăila.
JAHA	Journal of Ancient History and Archeology.
JPEK	Jahrbuch für prähistorische und ethnographische, Kunst, Berlin.
KHM, Vienna	Kunsthistorisches Museum, Vienna.
MAPP	Materiali z Arheologii Pivničnogo Pričornomor'ja, Kiev.
MCA	Materiale și Cercetări Arheologice, București.
MIM	Materiale de Istorie și Muzeografie, București.
MMB SP	Muzeul Municipiului București, Seria Patrimoniu.
NE	Numizmatika i Epigrafika, Moscova.
NIAM BAS	National Institute of Archaeology with Museum, Bulgarian Academy of Science.
OAM	Odessa Archaeological Museum of the National Academy of Sciences of Ukraine.
NZ	Numismatische Zeitschrift, Wien.
Peuce	Peuce, Studii și cercetări de istorie și arheologie, Institutul de Cercetări Eco-Muzeale, Tulcea.
PMMB	Publicațiile Muzeului Municipiului București, București.
Pontica	Pontica. Studii și materiale de istorie, arheologie și muzeografie, Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța.
PZ	Prähistorische Zeitschrift, Berlin.
RCAN	Revista de Cercetări Arheologice și Numismatice, București.
RMM-MIA	Revista Muzeelor și Monumentelor – Monumente Istorice și de Artă.
RP	Razkopki i prouchvania.
SCIV(A)	Studii și Cercetări de Istorie Veche (și Arheologie), București.
SCN	Studii și Cercetări de Numismatică, București.
Simpozion Chișinău	Simpozion de numismatică. Chișinău - Comunicări, studii și note.
SNG Ashmolean	Sylloge Nummorum Graecorum, Great Britain, volume V. Ashmolean Museum. Part IV: Paeonia - Thessaly, Oxford 1981.
SNG BM Black Sea	M.J. Price, Sylloge Nummorum Graecorum, Great Britain, volume IX: The British Museum. Part I: The Black Sea, London 1993.
SNG Copenhagen	Sylloge Nummorum Graecorum Copenhagen. The Royal Collection of Coins and Medals, Danish National Museum. Thrace I-II, Copenhagen 1942-1943.
SNG Evelpidis	Sylloge Nummorum Graecorum, Greece I. Collection Réna H. <i>Evelpidis (Athènes)</i> , Vol. I, 1: Italie – Sicile – Thrace, Leuven 1970.
SNG Stancomb	Sylloge Nummorum Graecorum, Great Britain, volume XI. The William M. Stancomb Collection of Coins of the Black Sea

SNG Tübingen	Region, London 2000. Sylloge Nummorum Graecorum, Deutschland, Münzsammlung der Universität <i>Tübingen</i> , Heft 4: Taurische Chersones – Korkyra. Berlin 1982.
STARINAR	Starinar, Belgrad.
Stratum plus	Stratum plus, Sankt-Petersburg, Chişinău, Odesa, Bucureşti.
ZEPHIRUS	Revista de prehistoria y arqueología, Spania.
ZOAO	Zapiski Odesskogo Arheologiceskogo Obshistva, Odessa.